

Brovkin prati i djelovanje menjševika (socijaldemokrata), esera i liberalnih kadeta (KD - konstitucionalni demokrati), odnos crvenih i bijelih prema njima kao i razloge njihove političke marginalizacije i neuspjeha da se nametnu kao bitan politički čimbenik u građanskom ratu.

Boljševici su u ratu ostvarili vojnu pobjedu, ali je zemlja bila toliko iscrpljena da su konačno ipak bili poraženi i barem privremeno natjerani na povlačenje – prihvaćen je NEP (Nova ekonomska politika) i seljak je opet dobio slobodu i pravo odlučivanja na selu. Tijekom 1930-ih počeo je novi napad na selo, još strašniji od onog provedenog tijekom građanskog rata. Dugoročno, seljak je ipak pobjedio – stagnacija i kriza sovjetskog društva tijekom 1980-ih opet će natjerati komuniste da dozvole privatno vlasništvo nad zemljom. Slomom komunizma rusko društvo opet je obnovilo političke stranke, slobodni tisak, kozačke skupštine, pravo na štrajkove i javne demonstracije. Rusija nakon sloma komunizma traži svoj novi identitet. Brovkin se jedino nada da to neće opet završiti tragičnom reprizom građanskog rata.

Pri pisanju ove knjige Brovkin se koristio obilnom literaturom – velikim brojem znanstvenih radova, objavljenih izvora (npr. sjećanja raznih sudionika ruskog građanskog rata), kao i novina i časopisa iz tog razdoblja. Brovkin je obišao različite arhive u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropi. Među ostalim, koristio se dokumentima američkog ministarstva vanjskih poslova koji se čuvaju u Nacionalnom arhivu u Washingtonu, dokumentima sovjetskih vlasti grada Smolenska koji se čuvaju na harvardskom sveučilištu (te dokumente su 1941. zarobili Nijemci, da bi nakon 1945. završili u Americi). Konačno, i najvažnije, Brovkin se koristio i dokumentima koji se čuvaju u Moskvi – u Sveruskom središtvu za čuvanje i proučavanje dokumenata suvremene povijest (bivši Središnji arhiv KPSS-a), Središnjem državnom arhivu Oktobarske revolucije i Središnjem državnom arhivu Sovjetske armije. Bivši sovjetski arhivi koji su dugo bili nedostupni zapadnim povijesničarima sada su bogati izvor informacija za reinterpretaciju novije ruske povijesti.

Na kraju treba spomenuti da je 1998. objavljena Brovkinova knjiga *Russia after Lenin – Politics, Culture and Society, 1921-1929*, koja predstavlja svojevrsan nastavak ovdje prikazane knjige. To je jednako zanimljiva analiza raznih segmenata sovjetskog društva (npr. seljaštva, radništva, omladine, žena) u razdoblju nakon Lenjinove smrti i u prvim godinama Staljinove vladavine.

Nikica Barić

Mile Bjelajac: *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca /Jugoslavije 1922-1935*

Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd,
1994., 327 stranica

Mile Bjelajac je već 1988. objavio knjigu “Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921”, a ova knjiga predstavlja drugi dio planirane triologije koja bi trebala prikazati povijest kraljevske jugoslavenske vojske sve do njenog sloma u travanjskom ratu 1941. Osim zanimljivosti teme kojom se ova knjiga bavi, ona privlači pažnju i zato što nam daje uvid u razmišljanja i zaključke jednog povijesničara iz “treće” Jugoslavije. Prije i tijekom raspada bivše jugoslavenske države, a i sada kada su njene bivše republike postale nezavisne države, povijesničari tih novonastalih država često su zauzimali suprotne stavove o različitim povijesnim

pitanjima. Zato je svakako zanimljivo vidjeti što je Bjelajac napisao o jednoj instituciji koja je u razdoblju od 1918. do 1941. utjecala i na hrvatsku povijest.

Knjiga se sastoji od predgovora (str. 5-10), uvoda (11-14) i četiri poglavlja: "Postavljanje temelja za razvoj oružane sile u miru i ratne pripreme 1922-1928." (15-80), "Razvoj vojske Kraljevine Jugoslavije 1929-1935." (81-190), "U odbrani nezavisnosti" (191-240), "Vojska u političkom okruženju" (241-282). Svako od poglavlja podijeljeno je podnaslovima na više manjih cjelina. Nakon toga dolazi zaključak (283-288), sažetak na engleskom i francuskom jeziku (289-293), prilog od sedam različitih dokumenata (297-312), popis izvora i literature (313-317), imenski registar (318-325) i sadržaj (326-327). Osim toga, u knjizi postoje i 24 nenumerirane stranice sa ukupno 45 vrlo zanimljivih fotografija (npr. ulazak vojske Kraljevine SHS na Sušak nakon povlačenja Talijana 1923., parada jugoslavenske vojske u Zagrebu, slike sa vojnih vježbi u Brčkom, itd.)

Bjelajac daje vrlo detaljan pregled djelovanja kraljevske jugoslavenske vojske. Prikazan je razvoj i sastav svih njenih rodova i vidova, dat je raspored svih jedinica na dan 1. srpnja 1928. (dokument broj 1 u prilogima, str. 297-303). Isto tako prikazano je njeno naoružanje i oprema, njeni ratni planovi, život i sastav časničkog zbora, život običnih vojnika, uloga vojske u politici kraljevskog dvora i vlade, veze Jugoslavije sa Francuskom, kao svojom glavnom saveznicom i sa partnerima iz Male Antante (Rumunjskom i Čehoslovačkom od koje je Jugoslavija kupovala dobar dio svoje vojne opreme). Vidljivo je da je Bjelajac sakupio i koristio velik broj zanimljivih dokumenata iz različitih arhiva – prije svega iz Arhiva oružanih snaga Savezne Republike Jugoslavije, a zatim i iz drugih srbijanskih i jugoslavenskih, ali i francuskih arhiva. Korišteni su i neki dokumenti koji se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Sve nam to pruža na uvid izuzetno veliki broj zanimljivih podataka.

Koje su glavne osobine kraljevske jugoslavenske vojske u tom razdoblju? Bjelajac ističe da je Jugoslavija u to vrijeme bila gospodarski slabije razvijena država za koju je izdržavanje vojske bio znatan teret. Jugoslavija je, usprkos djelomičnom razvoju vlastite vojne industrije, ipak ovisila o uvozu (skupe) vojne opreme. Gospodarska kriza počela se osjećati početkom 1930-ih i tada su financijska sredstva postala još teže dostupna. Zato od 1932. do 1934. u vojsku zbog nedostatka potrebnih sredstava i nisu pozvani svi raspoloživi novaci.

Glavninu vojske činilo je pješništvo raspoređeno u nezgrapne i taktički zastarjele pješačke divizije koje su imale oko 40 000 ljudi. Uz slabu željezničku mrežu i velik nedostatak motornih vozila, takve glomazne jedinice trebale su se oslanjati uglavnom na stočni transport i vuču. Zato se takva divizija u pokretu protezala na 32 kilometra. Moderna oprema i naoružanje uglavnom su nedostajali. Slično je bilo i u zrakoplovstvu (npr. gotovo potpuni nedostatak protuzračne obrane, zastarjeli zrakoplovi), a mornarica je ionako bila sporedni rod za kojeg je uvijek nedostajalo sredstava. Osim toga i jugoslavenska taktika sporo se prilagođavala tehničkim inovacijama i ostalim novitetima koji će u Drugom svjetskom ratu imati bitnu ulogu. Još uvijek se smatralo da su uspjesi iz Balkanskih ratova osnova sa kojoj se može ići u budućnost. Zato i ne iznenađuje što je britanski vojni ataše u Jugoslaviji 1930. izjavio da je oružje koje bi odgovaralo jugoslavenskoj taktici stara turska sablja (str. 198, bilješka 581). Za glavnog protivnika Jugoslavije u tom razdoblju smatrala se Italija (a nakon nje Mađarska i Bugarska), čija je vojska bila puno bolje opremljena i organizirana u manje i pokretljivije jedinice. Talijani su stalno prijetili Jugoslaviji iz Albanije iz koje se moglo prodirati prema Srbiji ili sa mogućim širenjem zadarskog mostobrana iz kojeg se moglo napadati prema Karlovcu ili prema Hercegovini.

Bjelajac poklanja dosta pažnje i odnosima između kralja i vojnih krugova, npr. odnosu kralja Aleksandra i generala Petra Živkovića, ulogi vojske pri uvođenju Šestosiječanjske diktature, itd. Tako npr. možemo saznati da je Živković ucjenjivao Aleksandra pojedinima kompromitirajućim pismima i fotografijama: "P. Živković ima fotografiju njegovu sa golom kurvom u Nici." (str.

135, bilješka 386). Takav odnos sa kraljem dozvolio je Živkoviću da obnaša važne državne dužnosti, iako za njih nije imao potrebna znanja i sposobnosti.

Što se tiče veza hrvatskih političara sa vojnim krugovima, Bjelajac uglavnom koristi knjigu Ljube Bobana "Maček i politika Hrvatske seljačke stranke, 1928-1941. – Iz povijest hrvatskog pitanja", pa smatram da tu i nema nekih posebno novih podataka. Osim toga, sve političke igre u kojima su sudjelovali vojni krugovi su uglavnom povezane sa starim unutar-srbijanskim političkim sukobima (npr. oficirske klike Crna i Bela ruka). Političke stranke ili političari nesrpskih nacionalnosti nisu imali važnost koja bi im dala neku bitniju ulogu u tim zakulisnim borbama za političku prevlast.

Posebno je zanimljivo vidjeti kako Bjelajac gleda da "hrvatsko pitanje" u sklopu kraljevske jugoslavenske vojske. Kada se govori o međunacionalnim (ili "međuplemenskim") odnosima, Bjelajac se malo zadržava na očiglednoj prevlasti Srba među časnicima, a na štetu svih ostalih jugoslavenskih nacionalnosti. On priznaje "Motive stupanja mladih ljudi u jugoslovenski oficirski kor nismo mogli podvrgnuti uopštenom zaključku.", ali zatim brzo dodaje da je bitna motivacija bila velika popularnost srbijanske vojske i njeni zadivljujući uspjesi u Balkanskim i Prvom svjetskom ratu (str. 151). Krajem 1920-ih postotak pitomaca Vojne akademije Srba (istina, Bjelajac tu uključuje i Crnogorce, Makedonce i "Bosance") kretao se od 82-84 %, a Hrvata od 9-13 % (str. 152, bilješka 436). Od nešto više od 150 generala krajem 1928. samo su njih dvojica bili Hrvati (str. 52). Jedino gdje Bjelajac naglašava "neadekvatan plemeski srazmjer", je onda kada on, u nesumljivo rijetkim slučajevima, ide na korist Hrvata – tako su npr. 1935. u garnizonu u Slavonskom Brodu od ukupno 50 časnika "samo" njih 20 Srbi, a trebalo ih je biti 30 (str. 166). Kada Bjelajac i navodi jedno britansko izvješće koje upozorava na izrazito srpski karakter jugoslavenske vojske, on tu "neobjektivnost" objašnjava britanskim "englesko-škotsko-velško-indijskim specifičnostima" (str. 168-169). Kao da se odnosi između pojedinih nacija u tadašnjoj Jugoslaviji mogu na tako površan način usporediti sa Velikom Britanijom! Ravnopravnost Hrvata u vojsci Bjelajac pokušava dokazati time što su slave (kao da se i tu ne radi o pravoslavnom vjerskom običaju!) pojedinih pukova vezane uz značajne datume hrvatske povijesti i time što se hrvatska povijest nalazila u programu vojnih škola. Po Bjelajcu, snošljivost prema Hrvatima očitovala se i u tome što se izbjegavalo spominjati njihove "stare grijehe" - sudjelovanje u austrougarskim jedinicama u ratu protiv Srbije. Ni kralj Aleksandar nije bio protiv Hrvata, "On je forsirao mnoge nagle koncesije srpske prošlosti u korist nove države." (str. 159, bilješka 457). "Devedeset odsto pogrešaka počinjenih u ovoj državi od strane Srba posljednjih 20 godina dolazi od onog neznanja i neiskustva, jedva deset odsto ako je bilo od zle volje." (str. 159). Vojska je u Hrvatskoj bila vrlo tolerantna, jer "nije intervenisala protiv masovnih izgređa i terora nad srpskim i drugim lojalnim stanovništvom npr. tokom pobune hrvatskih sela oko Slavanskog Broda 19. marta 1935 (...)" (str. 260-261). Djelatnost HSS-a okarakterizirana je kao propaganda, demagogija i vrlo otrovni Radićev separatizam. Po Bjelajcu, atentat na Stjepana Radića mogao bi se shvatiti i kao svojevrsni uvod u različite hrvatske provokacije, a ne kao napad na Hrvate.

Ipak, držim da Bjelajca ne možemo okriviti za nekakvu netrpeljivost prema Hrvatima ili ostalim nesrpskim nacionalnostima. Radi se jednostavno o različitom gledanju na neki događaj. Npr. za Bjelajca je pozitivan pomak kada se iz Makedonije (na str. 263 priznaje da su vlasti u njoj provodile "srbizaciju") premještaju časnici koji govore makedonski a ne znaju "državni" (tj. srpski) jezik. Ti časnici su otišli u neki drugi kraj Jugoslavije gdje su morali naučiti srpski, čime je ojačano "nacionalno jedinstvo" (str. 167). Za nekog drugog to bi bio samo još jedan dokaz o neravnopravnosti Makedonaca u tadašnjoj jugoslavenskoj državi. Očigledno, međunacionalni odnosi i prevlast Srba u vojsci za Bjelajca nisu najvažniji, dok se iz hrvatske perspektive upravo to postavlja kao ključno pitanje.

Dobiva se dojam da Bjelajac pokušava prikazati vojsku kao ravnopravnu prema svim nacionalnostima i kao čimbenika koji je svojim postupcima uvijek nastupao na pravedan i nepristran način. Ali činjenice koje sam navodi pokazuju da jugoslavenska vojska nije mogla naići ni na kakve šire simpatije u Hrvatskoj, a niti u nekim drugim dijelovima Jugoslavije. Na hrvatskim područjima je između stanovništva i vojske stalno trajala incidenta situacija (npr. vidjeti str. 257-263, "Odnos prema vojsci na regionalnom nivou - Savska i Primorska banovina"). Zašto je to tako, ako je vojska uvijek postupala korektno, kako nas Bjelajac pokušava uvjeriti? Jasno, kada Bjelajac bilježi neprijateljstvo prema vojsci, za njega skoro uvijek optužuje Hrvate.

Bjelajac isto tako odbacuje napade Komunističke partije Jugoslavije na vojsku, kao na oružje velikosrpske vojnofašističke diktature, što je i tijekom socijalističke Jugoslavije uglavnom bila službena ocjena te vojske (str. 80). Takve ocjene o vojsci za Bjelajca su destruktivna propaganda koja je štetila obrambenim pripremama. Za časnike koji su sudjelovali u komunističkoj pobuni u mariborskom garnizonu 1932. Bjelajac bez dublje analize prihvaća stanovništa kasnije službene istrage da se radi o "slabim" i "materijalno posrnulim" osobama (str. 172).

Na str. 219 Bjelajac uspoređuje vojske zemalja Male Antante i zaključuje da je tadašnja rumunjska vojska imala slične slabosti kao i jugoslavenska (nedostatak financijskih sredstava, nejedinstvo časničkog zbora zbog podjele na bivše austrougarske i "stare" rumunjske časnike). Ali ako pogledamo što se dogodilo u drugom svjetskom ratu vidjet ćemo da Bjelajac nije sasvim u pravu. Dok se jugoslavenska vojska raspala nakon nekoliko dana travanjskog rata, rumunjska je pokazala puno veću žilavost, boreći se od 1941. prvo na strani Nijemaca a od kraja 1944. na strani saveznika. Rumunjski vojnik je, kao i većina vojnih obveznika u Jugoslaviji, bio jednostavan i skroman seljak, ali je imao puno veću motivaciju, jer je smatrao da se bori za svoju domovinu i za povrat oduzetih rumunjskih nacionalnih teritorija Besarabije, Bukovine i Transilvanije. Takva motivacija očigledno nije postojala u jugoslavenskoj vojsci 1941.

Na poleđini knjige nalazi se izvod iz recenzije Branka Petranovića o ovoj knjizi, u kojoj stoji: "Bjelajac je razbio političku mitologiju o "okupacijskoj vojsci" zapadno od Drine i severno od Save i Dunava, srpskim oficirima kao sprovodiocima nasilja, nosiocima čižmaškog mentaliteta i primitivizma." Ne mogu se složiti sa ovom Petranovićevom ocjenom – kraljevska jugoslavenska vojska bila je ipak i prije svega produžetak vojske Kraljevine Srbije i bitan čimbenik srpske dominacije u novoj državi. Ipak, mislim da se ova knjiga svakako zaslužuje pažnju i da je treba uzeti u obzir, jer donosi velik broj izuzetno zanimljivih podataka i daje nam uvid u razmišljanja najnovije jugoslavenske historiografije o jednoj instituciji koja je bitna i za hrvatsku povijest.

Nikica Barić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD O VI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X